

YOSHLARNI MUSTAQIL KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Xaydarov Ismoil Olloqulovich
O‘zbekiston respublikasi Jamoat
xavfsizligi Universiteti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, mustaqil hayot bo‘lag‘asida turgan yoshlarni katta mehnat bozorida o‘ziga mos va o‘ziga xos kasb-hunar tanlashga ko‘maklashish, yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirishda individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda umumta‘lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini to‘g‘ri tashkil qilish qaratilgan amaliy tavsiyalar o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: O‘zligini anglash, aqliy, axloqiy va irodaviy sifatlar, «Men-konsepsiya»si, o‘z-o‘ziga emotsional munosabat, aqliy, axloqiy va irodaviy sifatlar.

Hozirgi kunda yoshlarning kasbiy tayyorgarligiga e‘tibor qaratish, nafaqat ma‘naviy ruhiy ahamiyatga ega balki jiddiy ravishda iqtisodiy, ijtimoiy ahamiyat ham kasb etib, inson ongining mahsuli, muhimligi jamiyat rivoji uchun o‘z hisasini qo‘shishi bilan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi «O‘zbekiston-2030» strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli Farmonlarida “Har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish, 10-11-sinf o‘quvchilarining qiziqish va qobiliyatiga mos bo‘lgan ixtisoslashgan dasturlar asosida bilim berish amaliyotini joriy etish, professional ta‘lim tizimini rivojlantirish orqali o‘quvchilarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga o‘rgatish zarurligi”¹ yuzasidan vazifalar qo‘yilgan. Bu sayi harakatlar jamiyatimizda yuz bo‘layotgan o‘zgarishlar, kasblar ko‘lamining kengayishi, fan va texnologiyalarning o‘sib borayotganligi, yoshlardan nafaqat o‘z qiziqishlari va qobiliyatlaridan xabardor bo‘lishni, balki mehnat bozoridagi o‘zgarishlar, ijtimoiy talablar va madaniy xususiyatlarni o‘z ichiga olgan malakalarga ega bo‘lishni ham talab qiladi.

Mustaqil hayot bo‘lag‘asida turgan yoshlar katta mehnat bozorida o‘ziga mos va o‘ziga xos kasb-hunar tanlashga yoki shaxsiy biznesini ochishga intilishmoqda, ba’zi bir yoshlar esa, biror-bir faoliyat turini tanlashga qiynalayotganligi kuzatilmoqda.

O‘quvchi yoshlarda kasblar to‘g‘risidagi dastlabki tasavvurlarini yetarli darajada shakillanib, takomillashib, mustahkamlanib borishi kelgusi hayot yo‘llarida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 11.09.2023 йилдаги «Ўзбекистон-2030» стратегияси тўғрисидаги ПФ-158-сонли Фармони.

Yoshlarda kasbiy qiziqishlarning erta namoyon bo‘lishi qadimdan ma’lum. Har bir shaxsda yoshligidanoq ma’lum bir kasb-hunarga daslabki havas paydo bo‘ladi. Bu havas aslida shu kasbga nisbatan tabiatdan berilgan moyillik bo‘ladi. Bu moyillikning layoqatga aylanishi uchun birinchi navbatda sezgir ota-onaning e’tibori, ijtimoiy muhit, uzluksiz ta’lim-tarbiya hamda ta’lim muassasalarida to‘g‘ri tashkil etilgan kasb-hunarlariga yo‘naltirish ishlar samradorligiga bog‘liq.

Ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadi-ki, mustaqil hayot bo‘lag‘asida turgan yoshlarga katta mehnat bozorida o‘ziga mos kasb tanlashi yoki shaxsiy biznesini ochishga intilayotgan va biror-bir faoliyat turini tanlashga, qiynalayotgan yoshlar ko‘pchilikni tashkil etmoqda.

Hayotda ilk bor o‘zining mustaqil mehnat faoliyatini boshlovchilar birinchi navbatda o‘zligini anglashi, o‘zining ichki va tashqi imkoniyatlariga baho bera olishi o‘ziga «Men kimman?», «Qanday odamman?», «Men nimaga intilyapman?» va “Meni qo‘limdan nimalar keladi”? degan savollarga javob berishi kerak. Shunday savollarni o‘ziga bera olgan har bir shaxs psixik taraqqiyot bosqichida to‘g‘ri shakllanayotganligidan dalolat beradi. Aksincha bunday savollarni o‘ziga berib ko‘rmagan va berishni ham xohlamayotgan ba’zi bir yoshlar, yoshi o‘sib borayotganligiga qaramay betashvish yoshlikdan voz kecha olmayotganliklari ham kuzatilmoqda

O‘zligini anglash – bu o‘z ichki dunyosini kashf qilish, u haqda yaxlit bir tasavvurga ega bo‘lish, o‘z-o‘ziga emotsional munosabat, aqliy, axloqiy va irodaviy sifatlarini baholash (o‘z-o‘zini baholash)dir.

Har qanday shaxs o‘z hayotini yaxshilashga, yaxshi yashashga intiladi. Buning uchun;

birinchidan, buni xohlashi kerak;

ikkinchidan, bunga o‘zini tayyorlash va o‘z imkoniyatlarini chegarasini bilishi kerak;

uchunchidan bunga erishish uchun tinimsiz mehnat va harakat qilishi kerak bo‘ladi.

Mustaqil hayot bo‘lag‘asida turgan yoshlar o‘zlikni anglashning juda muhim komponenti - o‘z hatti-harakati uchun javobgarlik va uning (yaxshimi, yomonmi!) natijasiga faqat o‘zi sababchi ekanligini his qilish xususiyati shakllanganligidir. Ya’ni, yoshlar uchun nafaqat boshqa odamlar, balki o‘z his-tuyg‘ulari, kechinmalari ham kuzatuv ob’ektiga aylanadi. Uning «Men-konsepsiya»si o‘z istiqboli uchun faol harakatga undovchi kuch (ustanovka) sifatida namoyon bo‘lishidir.

Ma’lumki, hozirgi vaqtda o‘quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarida–ularni shaxsiy moyillik, layoqat, qiziqishlari asosida hamda jamiyat talablariga mos holda ongli kasb tanlashga tayyorlash bo‘yicha maqsadga

yo‘naltirilgan, integral xususiyatga ega juda ko‘p ilmiy-amaliy faoliyatlar olib borilmoqda. Asosiy maqsad yoshlarni ish bilan bandligini ta‘minlashga qaratilgan

Biz o‘z izlanishlarimizda aynan umumta‘lim maktabi, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy o‘quv yurtlari bitiruvchi yoshlarni mustaqil faoliyatlarini boshlashda muvaffaqiyatga erishiinig psixologik ommillarini aniqlashga harakat qildiik.

Kimda-kim “mustaqil” yoki “birovning qo‘lida” faoliyat ko‘rsatishga qaror qilgan bo‘lsa, tanlashdan oldin albatta yaxshilab fikr yuritishi hamda ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilib ko‘rishga o‘rgatish zarur. Bu;

- birinchidan**, to‘g‘ri qaror qabul qilish kafolatini ta‘minlaydi;

- ikkinchidan**, Sizga xususiy faoliyat mavzusiga doir masalalarda maslahat bergan holda ko‘rsatmalar bilan hamrohlik qiladi;

- uchinchidan** “Mustaqil faoliyat” turini tanlash mavzusiga doir masalalarda yordam beradi;

Demak, to‘g‘ridan-to‘g‘ri shaxsan murojaat qilishga o‘tamiz.

- **Nima Sizni mustaqil faoliyatni boshlashga undayapti?**

- yoshlardan xususiy tadbirkor bo‘lganlar soni ko‘pligi;

- raqobat kuchayaib borayotganligi ;

- xususiy biznesga keng yo‘l ochilayotganligi;

- meni qo‘limdan keladi, degan shaxsiy fikr va tahlil bo‘lishiga erishish.

Hozirgi bozor iqtisodiyoti davrida yoshlarni “Kim bo‘lsam ekan”?, “Qanday faoliyat turi bilan shug‘ullansam ekan”?degan o‘y-fikrlar qamrab oladi. Bundan tashqari doimiy ish o‘rni topmagan va shuning uchun mustaqil bo‘lishga intilayotgan mustaqil faoliyat yurituvchilar ham bor. Shu tufayli bozor haddan ziyod to‘la, raqobat shafqatsizlarcha qattiqdir.

Yuqoridagilarni inobatga olib, ta‘lim muassasalarining kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari asosiy ikkita maqsadga xizmat qiladi:

birinchidan - shaxsni ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan himoyalashga, bunda shaxs o‘z qiziqishi, moyilligi va qobiliyatlariga mos bo‘lgan kasb-hunarni tanlasa, shu kasbni muvaffaqiyatli o‘zlashtirib ham kasbiy ham moddiy tomondan salmoqli natijalarga tezroq erishadi.

ikkinchidan - mehnat bozoridagi imkoniyatlari va salohiyatlari to‘g‘ri va oqilona taqsimlanadi buning natijasida mamlakatni iqtisodiy qudratini mustahkamlashga o‘z hissasini qo‘shadi. Bundan xulosa shu-ki, kasb-hunarga to‘g‘ri va oqilona yo‘naltirish ishlarining yakuniy natijasi, alohida shaxsga hamda butun bir davlatga aniq foyda keltiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida qarash imkoniyati yaratiladi.

Shaxsning biror bir kasbga intilishi, avvalambor shu faoliyat turiga ijobiy munosabat bilan yondashishida namoyon bo‘ladi. Natijada o‘sha faoliyat turi, qiziqarli

bo‘lib qolmay, balki ish unumdorligi o‘sib, sifati va samaradorligi oshib boradi. Shuning bilan birgalikda, ta‘lim-tarbiya, ijtimoiy muhit va mehnat faoliyatining ijobiy samarasi ta‘sirida insondagi mavjud tabiiy berilgan layoqatlar asta-sekinlik bilan qobiliyat darajasiga va undan keyingi pog‘onalarga ko‘tariladi.

Mustaqil hayot bo‘lag‘asida turgan o‘smir yoshlarni o‘zlikni anglashning juda muhim komponenti - o‘z hatti-harakati uchun javobgarlik va uning (yaxshimi, yomonmi) natijasiga faqat o‘zi sababchi ekanligini his qilish xususiyatini shakllantirish ya‘ni, yoshlar uchun nafaqat boshqa odamlar, balki o‘z his-tuyg‘ulari, kechinmalari ham kuzatuv ob‘ektiga aylanadi. Uning «Men-konsepsiya»si o‘z istiqboli uchun faol harakatga undovchi kuch (ustanovka) sifatida namoyon bo‘lishidir.

Xulosa qilib aytganda, biz o‘z izlanishlarimizda aynan umumta‘lim maktabi, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy o‘quv yurtlari bitiruvchi yoshlarni mustaqil faoliyatga yo‘naltirish va muvaffaqiyatga erishishning ijtimoiy-psixologik ommillarini aniqlashga harakat qildiik. Bu esa o‘z navbatida maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirishda o‘quvchi shaxsning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda umumta‘lim maktablarida olib borilayotgan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarida o‘quvchi yoshlarni shaxsiy biznes va xususiya tadbirkorlikka yo‘naltirishni ishlarini to‘g‘ri tashkil qilish bitiruvchilarni bandligini ta‘minlashga va ishsizlikni olidini olishga erishgan bo‘lamiz.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi «O‘zbekiston-2030» strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli Farmoni.
2. Mirziyoev Sh.M. 2017-2021 Harakatlar strategiyasi 2017 yil T.112 b.
3. Семенов А.К., Маслова Е.Л. Психология и этика менеджмента и бизнеса: Учебное пособие. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Издателско-торговая корпорация “Дашков и К?”, 2006.
4. Mamajonova, K., & Xolmatov, P. (2020). Kasb-hunarga yo‘llash ishlarini tashkil qilishda darsdan tashqari mashgulotlar shakllari va mazmunini tanlashning tashkiliy-pedagogik mezonlari. Arxiv Nauchnykh Publikatsiy JSPI.
5. Xolmatov, P., & Orishev, J. (2020). Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishni takomillashtirish texnologiyasi. Fiziko-texnologicheskogo obrazovanie, 1(1)